

Aristide Serra, *Contributi dell'antica letteratura giudaica per l'esegesi di Giovanni 2, 1—12 e 19, 25—27* (Scripta Pontificiae Facultatis Theologicae „Marianum” 31, Nova series 3), Roma 1977, Herder, ss. 498, 2 nlb.

Książka została przygotowana jako praca doktorska na Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie w 1976 r. Stanowi próbę odczytania treści dwóch opowiadań J 2, 1—12 oraz 19, 25—27 w świetle innych źródeł. Obie relacje z redakcyjnie zamierzoną inkluzją o obecności Maryi (w Kanie i pod krzyżem Chrystusa) są uderzająco skąpe w słowa. Autor spodziewa się odnaleźć ich pełną i bogatą treść poprzez aluzje starotestamentowe i myśli rozsiane w literaturze żydowskiej, które dla pierwotnych gmin chrześcijańskich stanowiły kontekst psychologiczny, dziś już dla nas prawie niedostępny. Nawiązuje przy tym do propozycji H. Odeberga z 1929 r., aby krótkie i zbyt związane wypowiedzi IV Ewangelii wyjaśniać w oparciu o prądy religijne, panujące wówczas w Palestynie i we wschodnim świecie hellenistycznym. Na potwierdzenie słuszności takiej postawy badawczej przytacza wielu biblistów i egzegetów, którzy posługując się tą metodą, osiągnęli pozytywne wyniki.

W poszukiwaniu kontekstu dla Janowych perykop autor odnalazł szereg tekstów w apokryfach ST, u Filona, pseudo-Filona, Józefa Flawiusza, w pismach z Qumran, w Targumie, Talmudzie, w Tosefta, w midraszach większych i mniejszych, w tradycji samarytańskiej Memar Marqah, a także w pismach przedjanowych NT. Następnie wykorzystał je do bliższego naświetlenia takich kwestii, jak: schemat dni nauczania Jana Chrzciciela i początku działalności Jezusa (zgodnie z tym schematem gody w Kanie odbywały się trzeciego dnia), treść słów Maryi „Cokolwiek wam każe, to czyńcie”; symboliczne znaczenie wina

z Kany; aluzja do drabiny Jakubowej związana z pierwszym znakiem Jezusa; zebranie rozproszonych dzieci Bożych.

Wszystkie tematy opracowane zostały według jednolitego planu. Zakładając, że judaizm pozabiblijny wywodzi się ze ST, autor szuka najpierw w Biblii podstaw dla omawianych tematów. Z kolei przechodzi do źródeł pozabiblijnych, tj. do literatury apokryficznej i żydowskiej. Po ustaleniu czasu powstania odnalezionych tradycji przyjmuje tylko te z nich, które mogły być wcześniejsze lub współczesne pismom NT, w szczególności Ewangelii Jana. Wykorzystuje przy tym kryteria zarówno zewnętrzne jak i wewnętrzne. Teksty NT przedjanowe można uważać bądź za kontynuacje ST, bądź za rozwój myśli żydowskiej jeszcze niechrześcijańskiej, bądź też jako bezpośrednie źródła dla tradycji Janowej. Wiele nowych sugestii i oryginalnych rozwiązań wysunął autor przy omawianiu samego tekstu Jana. Niełatwo bowiem jest ustalić, co i w jakiej mierze należy do tradycji ściśle Janowej, a co zaczerpnięte zostało skądinąd. W tej części rozważań oprócz kontekstu ocenianego filologiczno-doktrynalnie najbardziej przydała się autorowi przebadana przez niego literatura biblijno-żydowska.

Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów odpowiadających wspomnianym tematom. Każdy rozdział dzieli się na trzy działy: ST, tradycja żydowska i doktryna w IV Ewangelii. Na końcu rozdziału znajduje się konkluzja, a oprócz tego poszczególne działy zamykają się wyciągnięciem wniosków częściowych. W ten sposób można doskonale śledzić rozwój myśli i osiągnięcia autora na kolejnych etapach. We wnioskach końcowych, zebranych na pięciu stronach, autor uchronił się od powtarzania wyników badań przedstawianych poprzednio. Wnioski te dają się ogólnie ująć w czterech punktach.

1. Nie można pomijać okresu pośredniego między obu Testamentami, bogatego w literaturę żydowską pozakanoniczną, ponieważ dokonywał się w nim semantyczny rozwój pojęć, prowadzący do osiągnięcia tej treści, jaka odpowiada czasom mesjańskim. Dla dokładniejszego zrozumienia treści IV Ewangelii trzeba prześledzić, o ile „trzeci dzień” z Wj 19, 11. 15—16 jako dzień nadania Tory w teofanii synajskiej stał się wyrazem zawarcia przymierza w wypracowanym przez judaizm schemacie dni, który podaje jakby kronikę wydarzeń synajskich. Podobnie odpowiedź narodu „Wszystko, co Jahwe powiedział, uczynimy” (Wj 19, 8; 24, 3) oraz „... i posłuchamy” (24, 7), przechowana w tradycji jako „tak” wypowiedziane przy zaślubinach narodu, służyła za formułę odnowienia ślubowań przymierza i przekazywana była jako wyraz gotowości oblubienicy Bożej na spełnienie woli Pana, zanim ją usłyszała. U progu przymierza z odnowionym Izraelem przypomniana zostaje ustami Oblubienicy Pańskiej Maryi: „Cokolwiek wam powie (Jezus), to czyńcie!”.

Wino już w ST symbolizowało łaski Przymierza i ery eschatologiczno-mesjańskiej. W rozwoju myśli żydowskiej stało się ulubionym symbolem Tory w ogóle, a zwłaszcza nauczanej przez samego Mesjasza i triumfującej w czasach ostatecznych. „Drabina Jakubowa” powiązana została z alegorią Synaju i świątyni, ponieważ i Synaj przedstawiany jest w judaizmie jako świątynia Pana, z której wyszła nauka Boża. „Zgromadzenie rozproszonych synów Bożych”, odnoszące się do przyszej działalności Mesjasza, którego będzie pierwszorzędnym zadaniem oraz wyrazem ostatecznego zbawienia. Myśl tę wzbogaciły w dalszym rozwoju idee Jerozolimy niebieskiej i nowej świątyni uczy-

nionej przez Boga, figury Hagar i Sary jako symboli dwóch Testamentów oraz pojęcie eschatologicznego macierzyństwa Syjonu i zmartwychwstania umarłych (odpowiednik wydarzeń na Synaju, gdzie powstał umarli i Tora wydała na świat Izraela).

2. Następstwo myśli w NT uzależnione jest od powiązań doktrynalnych, jakie obserwuje się w żydowskiej interpretacji ST. Np. na podstawie powiązania idei przymierza ze świątynią w teologii przymierza łatwiej zrozumieć, dlaczego Łukasz połączył zwiastowanie z nawiedzeniem św. Elżbiety. Zwiastowanie i „niech mi się stanie” Maryi jest zafiarowaniem nowego przymierza, a nawiedzenie oznacza zamieszkanie Pana w swej świątyni (lub arce przymierza), jaką jest Maryja wśród ludu. Z kolei zgodne z biegiem myśli żydowskiej są u Jana trzy epizody: aluzja do widzenia Jakuba (w drabinie Jakubowej teologia żydowska widziała alegorię Synaju i świątyni, czyli przymierza i świątyni), „znak” w Kanie oraz „znak” w świątyni jerozolimskiej (nowe przymierze wymaga nowej świątyni). Nauczanie Jana Chrzciciela ujęte zostało w ramach Izajaszowej zapowiedzi zjednoczenia Izraela po powrocie z Babilonii. Myśl ta powtarza się u Jana przy meście i śmierci Jezusa (J 11, 52), który umiera, aby zjednoczyć rozproszone dzieci Boże. Z tematem tym wiążą się ściśle takie idee, jak powszechna władza królewska Mesjasza, jedność Jego Kościoła symbolizowana przez całodzianą tunikę, przekazanie Matki dla nowej społeczności uczniów, a także dar Ducha, nowa świątynia, zmartwychwstanie Jezusa i zapowiedź zmartwychwstania Jego uczniów (14, 19).

3. Duże znaczenie ma pojęcie „przymierza” jako zasadniczego motywu w IV Ewangelii, mimo że sam termin *diatheke* nie pojawia się ani razu. Należy zauważyć, że zarówno w ST, jak i w judaizmie przymierze Mojżeszowe łączy się z darem Tory, a co za tym idzie, z pojęciem łaski i prawdy (hebr. *chesed* i *emet*, gr. *charis* i *altheia*). Łaska jest darem Bożym, a prawda przejawem Bożej wierności wobec obietnic. W rozwoju semantycznym ostatniego pojęcia obserwuje się przewagę znaczenia „prawda objawiona”, „prawda przymierza”. W tym sensie i takim wzajemnym związku pojęcia te występują w zapowiedzi tematu podstawowego IV Ewangelii (J 1, 17): dar Tory czyli zbawczego objawienia przygotowywał łaskę prawdy, tj. dar zbawczego objawienia, pełnego i doskonałego, które zrealizowało się przez Jezusa i w Jezusie Mesjaszu. Temat przymierza pozwala skoncentrować wokół niego wspomniane tematy szczegółowe w następujący sposób: a) wyliczenie dni (1, 19—2, 12) nawiązuje do przymierza synajskiego, kiedy to „trzeciego” dnia została dana Tora; b) słowa Maryi skierowane do sług w Kanie (2, 5) stanowią echo przysięgi Izraela na wierność przymierzu (Wj 19, 8; 24, 3. 7); c) „znak” podarowanego w Kanie wina jest symbolem Jezusowego zbawczego słowa, czyli nowego prawa (13, 34); d) aluzja do drabiny Jakuba oznacza figurę Synaju i świątyni; e) zgromadzenie rozproszonych dokonane przez śmierć Jezusa (11, 52) wyraża nowe przymierze, przypieczętowane tajemnicą paschalną (14, 20). To, co było prorockim „znakiem” w „trzecim dniu” w Kanie, objawiło pełnię treści w „trzecim dniu” zmartwychwstania Pańskiego.

4. Choć niewiele jest wypowiedzi bezpośrednio odnoszących się do Matki Pana, to jednak oba teksty Janowe zbadane w świetle ST i myśli żydowskiej pozabiblijnej zawierają głęboką treść i ukazują nierozdzielalną więź Matki Zbawcy z centralną ideą zbawienia. Już samo zwiastowanie stylizowane jest na rodzaj literacki zbliżony do liturgicznego odnowienia przymierza: anielski pośrednik, dialog, rola

Maryi jako przekazicielki łaski i jej świadome „niech mi się stanie” na wyrażenie przysięgi oblubieńczej. Również w ramach przymierza przedstawia Maryję IV Ewangelia. W Kanie jest ona pośredniczką w dialogu Jezusa ze sługami oraz nazwana została „niewiastą” jak niewiasta był wybrany Izrael („niewiasta” znaczy „oblubienica”, „żona”). Zachęta zaś do zawierzenia słowom i woli Jezusa oraz nowa gmina zebrana wokół Chrystusa są zapowiedzią i figurą nowego przymierza, bo nie nadeszła jeszcze „godzina” Jezusa, gdy swoją krwią przypieczętuje On nowe przymierze. Kiedy na Kalwarii nadeszła ta „godzina”, w której Jezus wypełnia zapowiedzi prorockie i „zgronadza rozproszone dzieci Boże”, Matką nowej rodziny, zgromadzonej w świątyni Osoby Jezusa, staje się Jego Matka, Maryja. Ponownie jest ona nazwana „niewiastą”, ponieważ chodzi nie o prywatne rodzinne sprawy Jego samego, ale o cały Kościół. „Znak” z Kany staje się rzeczywistością. Dzięki swej metodzie całościowego ujmowania rozwoju myśli izraelskiej aż do tradycji Jana wyłącznie autor potrafił ukazać Maryję z Nazaretu, Matkę, a jednocześnie Służebnicę Pana, w nowym, pełniejszym świetle, uwypuklając jej rolę w idei zbawienia mesjańskiego.

Wielojęzyczna literatura pomocnicza, sięgająca do 1976 r., podzielona została na trzy działy: studia dotyczące ST, studia nad judaizmem pozabiblijnym i NT (oprócz Jana) oraz pisma Janowe. Teksty greckie podane są w pisowni oryginalnej, natomiast hebrajskie i aramejskie — w transkrypcji uwzględniającej tylko spółgłoski. Książkę uzupełniają trzy indeksy: 1) cytatów (ST, przekład LXX, NT, pseudoepigrafy, pisma z Qumran, targumy, Filon, J. Flawiusz, Miszna, Tosefta, Talmud jerozolimski i babiloński, midrasz i tradycja samarytańska: Nauczanie Marqah), 2) autorów (Ojcowie i pisarze kościelni, rabini i autorzy współcześni), 3) biblii wielojęzycznych i zabytków z dziedziny archeologii. Praca bogato udokumentowana w przypisach budzi zaufanie do erudycji i sumienności autora. Jednocześnie dzięki jasności myśli i zaletom języka stanowi przystępną i interesującą lekturę dla szerokiego kręgu odbiorców.

Józef W. Rosłon